

Poprawność językowa w świadomości młodzieży szkolnej

Pojęcie poprawności językowej tekstu *Encyklopedia języka polskiego* tłumaczy jako zgodność użytych w wypowiedzeniu środków językowych z panującymi w danym okresie normami leksykalnymi, słowotwórczymi, znaczeniowymi, fleksyjnymi, składniowymi, frazeologicznymi, wymawianowymi i stylistycznymi. Autorzy definicji zauważają, iż poprawność można określić też jako brak w tekście błędów i usterek leksykalnych, słowotwórczych itp. (EJP 1992: 259).

Poprawność językowa wiąże się z rolą, jaką odgrywa język w życiu społeczeństwa. W. Cienkowski tłumaczy:

„Niepoprawne i niesprawne posługiwanie się językiem utrudnia rozwój społeczny i postęp techniczny, zwłaszcza gdy nieudolność stylistyczna zaciemnia lub zniekształca przekazywaną treść. Zjawisko to obserwujemy niemal we wszystkich dziedzinach życia, m.in. na naradach, w dyskusjach, w korespondencji urzędowej i prywatnej, w ogłoszeniach, w tekstach specjalistycznych” (Cienkowski 1978: 5).

A. Cegieła i A. Markowski zwracają uwagę na kolejną bardzo ważną sprawę. Otóż, dobra znajomość języka to nie tylko kwestia poznania systemu oraz poprawnego i sprawnego posługiwania się nim, ale także szacunku, który wypływa z dokładnej znajomości języka, bowiem rzetelna wiedza „umożliwia prawdziwą przyjaźń z językiem” (Cegieła, Markowski 1982: 5). Oznacza to, że im więcej użytkownik wie o języku, o jego historii, prawidłach i funkcjonowaniu, tym bardziej będzie go cenił i tym bardziej będzie zabiegał o poprawne jego użytkowanie, a więc poprawność językowa nie ogranicza się tylko do poznania i stosowania kryteriów poprawności, lecz wchodzi w zakres szerszego pojęcia, jakim jest kultura języka.

„W rozważaniach nad kulturą języka starano się o zachowanie i sygnalizowanie określonej hierarchii postaw i działania. Na pierwszym miejscu postawiono więc funkcjonalność języka (m.in. komunikatywność, zrozumiałość, zwięzłość itp.), na drugim – ściśle gramatyczną poprawność języka (...), a na trzecim – estetykę języka, czyli jego piękno (...)” (Cienkowski 1978: 7).

Zadaniem artykułu było zbadanie poprawności językowej w świadomości młodzieży szkolnej. Wiadomo, że zarówno na język młodzieży, jak i jej przekonania oddziałuje wiele czynników. Funkcje poznawcze połączone z dużym rygoryzmem pełni tu szkoła, edukując młodzież w zakresie wiedzy o języku ojczystym, ale na kształt jej polszczyzny wpływają też takie czynniki kulturowe, jak: tendencje postmodernistyczne, konsumpcjonizm, medialność, amerykańizacja języka i kultury (Ożóg 2004: 24-30). M. Świąćicka podkreśla, że to otwartość poznawcza, właściwości umysłu i psychiki oraz emocjonalność młodego człowieka decydują o roli, jaką odgrywa język środowiska młodzieżowego, a jest ona niebagatelna: polszczyzna środowisk młodzieżowych jako efekt przemian społeczno-obyczajowych i gospodarczych „pozostaje pod silnym wpływem nowych tendencji kulturowych, które w niej znajdują dynamiczne odzwierciedlenie” (Świąćicka 2006: 160, 169). Zważywszy zaś fakt, że język jest uwarunkowany zarówno społecznie, jak i psychicznie (Świąćicka 1996: 117), należy zwrócić uwagę na problem jednostkowego podejścia do spraw językowych, ponieważ zagadnienie indywidualnej, osobniczej poprawności językowej bywa uzależnione od „prywatnego” poczucia językowego.

„Kształtowanie tego poczucia, to nie tylko wyrobienie takich postaw, jak np. wrażliwość na piękno słowa, wstręt wobec wulgaryzmów itp., lecz także tworzenie indywidualnych, na prywatnym poczuciu językowym opartych zasad poprawnościowych” (Zgółka 1996: 19).

W języku realizującym się w różnych aktach mowy, istnieją możliwości wyboru środków językowych, które ułatwiają osiąganie różnorodnych celów komunikowania się (Sękowska 1996: 9). To oznacza, że dla użytkowników języka ważna jest świadomość wyboru tych możliwości w zależności od kontekstu społecznego i kulturowego, w którym zachodzi

proces komunikacji. Świadome używanie języka wiąże się z pojęciem świadomości językowej, która jest określana jako „uprzytomnienie sobie tkwiących w podświadomości społecznych norm językowych (...), ważne zwłaszcza w momentach wahania się co do poprawności danej formy lub wyrazu” (Gołąb, Heinz, Polański 1968: 565).

Tę właśnie świadomość językową ucznia miały zweryfikować pytania ankiety, mającej na celu zbadanie, czy uczniowie starają się pisać i mówić poprawnie, w jakich sytuacjach i dlaczego¹. Na pierwsze pytanie („Czy starasz się pisać i mówić poprawnie?”) odpowiedź twierdzącą dało 96% ankietowanych, negatywnie odpowiedziało 7,7% (czasami zdarzały się odpowiedzi: „Tak” i „Nie” jednocześnie, z tłumaczeniem, że zależy to od sytuacji). Wśród sytuacji zaś, w których najbardziej dbają o poprawność, uczniowie wskazywali głównie:

- 1) **sytuacje szkolne** (np. lekcje języka polskiego, sprawdziany, dyktanda, prace klasowe, testy, recytacje wiersza, rozmowa z nauczycielem) – 85 % ankietowanych,
- 2) **sytuacje społeczne** (np. rozmowa z dorosłymi, z sąsiadami, w gościu, w miejscu publicznym, z kimś ważnym, pisanie konkretnych form wypowiedzi – przy czym wśród nich aż 8% wymieniło pisanie listu, a tylko 1 osoba podała przykład e-maila) – 13% ankietowanych.

Poza tym pojawiała się odpowiedź „**zawsze**” – ok. 2% oraz jednostkowe odpowiedzi typu: „*kiedy mi się przypomni*”, „*na spotkaniu z chłopakiem*”, „*gdy wpisuję się do pamiętnika*”, „*w trakcie zakupów*”, „*w kryzysowych sytuacjach*”.

Jak widać, przeważają tu czynniki szkolne, które niejako wymuszają poprawność językową. Potwierdza to też fakt, iż nawet osoby, które w ogóle negowały własną poprawność, twierdząc, że nie starają się mówić i pisać poprawnie, w odpowiedzi na pytanie: „*W jakich sytuacjach dbasz o poprawność?*” – nieświadomie przeczyły poprzedniej odpowiedzi, pisząc, że dbają o to, np. na lekcjach języka polskiego, w pracach klasowych czy w testach kompetencyjnych.

¹ Ankietowano 150 uczniów klas szóstych szkoły podstawowej w Fordonie w Bydgoszczy.

Na kolejne pytanie: „Co sprawia Ci większy kłopot: a) dbałość o poprawne mówienie; b) dbałość o poprawne pisanie”, aż 73% uczniów wybrało odpowiedź „poprawne pisanie”, a tylko 27% odpowiedź „poprawne mówienie”. Sztuka poprawnego wypowiedzania się na piśmie jest więc dla uczniów zadaniem dużo trudniejszym niż mówienie, przy czym jako główną przyczynę tych trudności podawano zazwyczaj ortografię.

Ciekawie wypadły odpowiedzi na następane pytanie: „Czy sądzisz, że dbałość o poprawne mówienie i pisanie jest ważna? Dlaczego? Krótko uzasadnij swoją odpowiedź”. Otóż 93% ankietowanych odpowiedziało „Tak”, a tylko 5% – „Nie” (2% nie udzieliło żadnej odpowiedzi bądź napisało: „Nie wiem”). Można założyć, że w tym przypadku o pozytywnej odpowiedzi nie decydowały już względy szkolne, lecz świadomość językowa użytkowników.

Bardzo ciekawe były też odpowiedzi, w których uczniowie omawiali przyczyny takiego przekonania. Różnorodność podawanych powodów była bardzo duża. Uporządkowaliśmy je w 12 kategoriach, które przedstawimy od najczęściej wymienianych po przywoływane najrzadziej. Są to przyczyny:

- 1) **ideologiczne** – czyli patriotyczne, podkreślające związki z ojczyzną i językiem swojego narodu – podało je 20% uczniów; odpowiedzi brzmiały np.:
  - ponieważ jesteśmy Polakami i powinniśmy mówić i pisać w swoim języku;
  - by język polski był piękny i poprawny, by pozostał po prostu polski;
  - ponieważ jestem Polakiem i nie chcę kaleczyć Ojczyzny;
  - jesteśmy Polakami i mósimy mówić i pisać poprawnie;
  - wszyscy polacy i polki powinni umieć poprawnie pisać i mówić w swoim języku;
  - dbałość o to jest szacunkiem dla języka ojczystego;
  - z szacunku do osób, które o ten język walczyły;
  - jestem Polką i moim obowiązkiem jest mówić i pisać poprawnie;
  - język polski jest jeden i to my powinniśmy jako Polacy o niego dbać;
  - nie chcę okaleczać mowy ojczystej².

² Pozostawiono oryginalny zapis wypowiedzi uczniów.

- 2) **semantyczno-komunikacyjne** – tzn. podkreślające istotę znaczenia wypowiedzi, zrozumienia wypowiedzi pisemnej lub mówionej, poprawnego odczytania treści wypowiedzi przez odbiorcę – podało je 18% uczniów; odpowiadali np.:
- *bo ktoś się nie doczyta, jak będę brzydko pisać;*
  - *gdy ktoś zachoruje, to jak mu pożyczę to, żeby przeczytał;*
  - *żeby wszyscy zrozumieli, co chciałam powiedzieć;*
  - *mogą nas nie zrozumieć, pomyśleć, że mówimy coś innego.*
- 3) **aksjologiczne** – czyli wartościujące, podkreślające potrzebę takich wartości, jak kultura osobista, inteligencja itp. – podało je 15% uczniów; pisali m.in.:
- *to świadczy o moim wychowaniu i o tym, czy znam swój język;*
  - *żeby zrobić wrażenie mądrego;*
  - *ponieważ to świadczy o mojej kulturze i domu, z którego pochodzę;*
  - *by być mądrym;*
  - *po poprawności poznaje się wartość osoby;*
  - *to jak mówię, świadczy o mnie;*
  - *bo to wioska, gdy chłopak albo osoba dorosła (...) mówi powiedzmy „otwarłem”;*
  - *jak się mówi źle w towarzystwie innych ludzi, to oni wiedzą, jakim się jest człowiekiem.*
- 4) **pragmatyczno-egzystencjalne** – czyli dotyczące przyszłego życia, zawodu, przydatności w życiu, potrzeby osiągnięcia sukcesów zawodowych – podało je 13% uczniów; przykładowe odpowiedzi brzmiały:
- *żeby dostać dobrą pracę, trzeba dobrze pisać i mówić;*
  - *w przyszłości mam zamiar używać języka ojczystego i nauczyć się jego poprawnego zapisu i zasad;*
  - *przyda się to w życiu;*
  - *potrzebne, żeby mieć dobry zawód.*
- 5) **szkolne** – czyli związane ze szkołą, dobrą oceną, pochwałą nauczyciela – podało je 9% uczniów; pisali np.:
- *bo tak mnie nauczono i chciałbym to robić bezbłędnie;*
  - *ponieważ zależy mi na dobrych ocenach;*
  - *bo wtedy pani mnie pochwali i dostanę dobrą ocenę.*

- 6) **podmiotowe** – czyli takie, w których nadawca skupia się na sobie, własnych potrzebach i zaletach – podało je 5% uczniów; przykładowe odpowiedzi brzmiały:
- *żeby inni brali ze mnie przykład;*
  - *sprawia mi przyjemność, gdy zrobię to bezbłędnie;*
  - *żeby wszyscy uważali, że jestem schludną i porządną dziewczyną;*
  - *reprezentujemy swoją osobę;*
  - *dla mojej satysfakcji;*
  - *kiedy mi się przypomni;*
  - *jak mi się chce.*
- 7) **estetyczne** – czyli podkreślające walory języka, jego piękno – podało je 4% uczniów; pisali np.:
- *byłoby miło, gdyby wszyscy dobrze mówili i pisali;*
  - *trzeba dbać o język i sprawiać, by był ładny, pozbawiony śmieci typu zwała, sorry;*
  - *lubię, gdy wszystko jest ładne, czytelne, staranne.*
- 8) **społeczne** – tzn. takie, które dotyczą np. umiejętności znalezienia się w towarzystwie, napisania listu czy pisma urzędowego – podało je 4% uczniów; odpowiadali np.:
- *w towarzystwie nie należy wyrażać się niedbale;*
  - *gdy coś kupuję;*
  - *gdy muszę napisać list, albo porozmawiać z sąsiadem;*
  - *żeby można było porozmawiać z ważnym człowiekiem;*
  - *żebym umiała poprawnie wypełnić druki, ankiety, napisać list;*
  - *w czasie oficjalnych występów.*
- 9) **poznawcze** – czyli przyczyny związane z potrzebą kształcenia się, dalszej edukacji – podało je 4% uczniów; tłumaczyli np.:
- *bo bym nic nie rozumiał;*
  - *przydaje się w dalszym kształceniu;*
  - *bo trzeba wiedzieć, jak się posługiwać swoim językiem;*
  - *tak jak każdy jestem zaangażowana w zmianę języka i nie chcę swoją mowę dawać innym złego przykładu;*
  - *nie jest ważne jak mówi, ale co mówi;*
  - *chcę zwalczyć dysortografię.*

- 10) **psychologiczne** – tzn. takie, w których przyczyną dbałości o poprawność jest strach przed ośmieszeniem – podało je 3% uczniów; pisali np.:
- *żeby się ze mnie nikt nie śmiał;*
  - *niepoprawne formy brzmią śmiesznie;*
  - *jak robi się to źle i inni to zauważają, to może zrobić się wstyd;*
  - *gdy użyjemy złej, niepoprawnej formy to wstyd.*
- 11) **intencjonalne** – czyli powody oznaczające bliżej nieokreśloną chęć, imperatyw, intencję związaną z własną potrzebą – podało je 3% uczniów; tłumaczyli np.:
- *bo chcę;*
  - *bo trzeba i już;*
  - *bo tak mi się chce;*
  - *chcę mówić bez błędów.*
- 12) **inne** – odpowiedzi bardzo ogólnikowe bądź jednostkowe – podało je 2% uczniów; pisali np.:
- *bo jest fajnie;*
  - *ponieważ nie byłoby miło;*
  - *ponieważ uczciwość jest w życiu każdego człowieka najważniejsza;*
  - *dla rodziców;*
  - *mnie to gila.*

Wyekscerpowany z ankiet materiał wskazuje na dość duże zrozumienie problemu i spore zaangażowanie w kwestię poprawności. Stosunkowo często deklarowane przekonania nie idą w parze z zaprezentowaną wiedzą, bowiem analiza testu gramatycznego dołączonego do ankiety wykazała, że np. z użyciem poprawnego związku frazeologicznego ma problem 88% uczniów, z fleksją nie radzi sobie 50% ankietowanych (najczęstsze błędy dotyczyły użycia form *poszłem, włanczać*), a z doбором właściwego słownictwa miało kłopot 25% przebadanych dzieci. Jednak intuicyjnie podawane powody tłumaczące potrzebę poprawnego mówienia i pisania, świadczą o stosunkowo dużej świadomości językowej uczniów klas szóstych. Większość wymienionych przez nich przyczyn pojawiła się w przywołanych na wstępie definicjach (m.in. zastosowanie w sytuacjach oficjalnych, np. na naradach, w dyskusjach, korespondencji urzędowej i prywatnej; potrzeba funkcjonalności języka, np. komunikatywność, zro-

zumiałość, estetyka wypowiedzi). Odwołania do nich znajdziemy też w definicji kultury słowa umieszczonej w *Słowniku gramatyki języka polskiego*, gdzie czytamy m.in., że jest to:

„stopień świadomego posługiwania się językiem w aspekcie komunikacyjnym, w szczególności umiejętność sprawnego, poprawnego, estetycznego i etycznego porozumiewania się z innymi. Kultura słowa człowieka jest przejawem jego kultury osobistej. Można też mówić o kulturze słowa w wymiarze szerszym, jako o jednym z najważniejszych elementów kultury narodowej. Pojęcie kultury słowa, odnoszące się do zjawisk językowych obejmuje nie tylko sprawy poprawności wypowiedzi, lecz także kwestie jej stosowności, czyli społecznie oczekiwanego przestrzegania konwencji i etykiety, a także kwestie aksjologiczne, czyli dbałość o estetykę wypowiedzi oraz o to, by przez zachowanie językowe nie naruszyć godności ani interesów innych” (SGJP 2002: 139).

Uczniowie wskazali wszystkie z wymienionych tu aspektów poprawności, a także parę innych, które poszerzają zakres przywołanych definicji, wskazując na związki poprawności językowej, na przykład z kwestią przyszłej egzystencji młodych ludzi. Przedstawiony w wyekscerpowanym materiale obraz świadomości językowej nie jest pełny (w odpowiedziach zazwyczaj podawana była jedna przyczyna, wyjątkowo pojawiały się dwie), ale biorąc pod uwagę fakt, że uczniowie klas szóstych nie realizują w ramach języka polskiego haseł dotyczących bezpośrednio teorii poprawności językowej (problemy te realizowane są pośrednio, np. przy omawianiu ortografii, fleksji czy też frazeologii), zaprezentowane odpowiedzi świadczą o dużej intuicji językowej. Przede wszystkim wykazały zaś, że mali Polacy darzą swój ojczysty język szacunkiem i odczuwają potrzebę dbania o jego poprawność.

Bibliografia

- Cegiela A., Markowski A., 1986, *Z polszczyzną za pan brat*, Warszawa.
Cienkowski W., 1978, *Język dla wszystkich*, Warszawa.
EJP, 1992, *Encyklopedia języka polskiego*, pod red. S. Urbańczyka, Wrocław-Warszawa-Kraków.

- Gołąb Z., Heinz A., Polański K., 1968, *Słownik terminologii językoznawczej*, Warszawa.
- Ożóg K., 2004, *Język w służbie polityki*, Rzeszów.
- Sękowska E., 1996, *Wprowadzenie*, [w:] *Świadomość językowa – Kompetencja – Dydaktyka*, pod red. E. Sękowskiej, Warszawa, s. 7-11.
- SGJP, 2002, *Słownik gramatyki języka polskiego*, pod red. W. Gruszczyńskiego i J. Bralczyka, Warszawa.
- Święcicka M., 2006, *Język młodzieży w kontekście społeczno-kulturowym na przełomie XX i XXI wieku*, [w:] *Przemiany języka na tle przemian współczesnej kultury*, pod red. K. Ożoga i E. Oronowicz-Kidy, Rzeszów, s. 160-170.
- Święcicka M., 1996, *O świadomości fonetycznej młodzieży*, [w:] *Świadomość językowa – Kompetencja – Dydaktyka*, pod red. E. Sękowskiej, Warszawa, s. 117-123.
- Zgółka T., 1996, *Warstwy świadomości językowej*, [w:] *Świadomość językowa – Kompetencja – Dydaktyka*, pod red. E. Sękowskiej, Warszawa, s. 13-19.